

Nagihan Emiroğlu, *Türk (Bahri) Memlükler Döneminde Hadis İlmi* (*Hicri VII-VIII. Asır*)

İstanbul: Timaş Akademi, 2023, 325 sayfa+Ek-II
ISBN: 978-625-6582-01-9

AYŞE NUR YAMANUS*

Mısır, Suriye ve Hicaz gibi coğrafyalarda hüküm süren Memlükler (648/923/1250-1517), İslam tarihinde derin izler bırakmış Türk devletlerindedir. Bahri Memlükleri (648-784/1250-1382) ve Burcî Memlükleri (784-923/1382-1517) şeklinde iki döneme ayrılan Memlük tarihi gerek siyasî ve sosyal gerekse entelektüel açıdan pek çok araştırmaya konu edilebilecek mümbit bir alandır. Ne var ki bu alan, İslamî ilimler tarihinin önemli bir kesitini oluşturmasına rağmen Türkiye’de yakın zamana kadar yeterince kapsamlı ve bütünlüklü çalışmalara konu olmamıştır. TDV İslam Araştırmaları Merkezi’nin yürüttüğü Araştırmacı Yetiştirme Projesi (AYP) bünyesindeki öncelikli çalışma alanlarından birinin Memlükler dönemi olması da bu vakıanın bir neticesidir. Nitekim Memlükler devrinin, son on yılı aşkın süreçte ülkemizde gittikçe artan bir akademik ilgiyle karşılaştığı görülmektedir. Hadis ilmine dair yeni çalışmalar da Memlükler’i konu alan Türkçe literatür içerisinde her geçen gün daha büyük bir yekün tutmaktadır. Bu doğrultuda Nagihan Emiroğlu tarafından kaleme alınan *Türk (Bahri) Memlükler Döneminde Hadis İlmi (Hicri VII-VIII. Asır)* adlı kitap, hadis tarihindeki önemli bir kesit olarak Memlükler’in ilk asrına ışık tutması bakımından literatürdeki büyük bir boşluğu doldurmaktadır. 2023 yılının Kasım ayında raflardaki yerini alan kitap, yazarın Prof.Dr. Muhammet Yılmaz ve Prof.Dr. Halit Özkan danışmanlığında Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü’nde tamamladığı doktora tezine dayanmaktadır. Aynı zamanda TDV İslam Araştırmaları Merkezi’nin Araştırmacı Yetiştirme Projesi kapsamında tamamlanan bir tez olması yönüyle dikkat çeken

* Dr. Öğr. Üyesi, Yalova Üniversitesi İslami İlimler Fakültesi, Temel İslam Bilimleri Bölümü / Assistant Professor, Yalova University, Faculty of Islamic Sciences, Department of Basic Islamic Sciences. Yalova, Türkiye.

ORCID: 0000-0002-1759-3573; e-posta: any.1497@hotmail.com

DOI: 10.26570/isad.1557714 • Gelis/Received 28.09.2024 • Kabul/Accepted 28.10.2024

Atıf/Citation Yamanus, Ayşe Nur, "Nagihan Emiroğlu, Türk [Bahri] Memlükler Döneminde Hadis İlmi [Hicri VII-VIII. Asır]", *İslam Araştırmaları Dergisi*, 54 [2024]: 205-209.

bu çalışma, ülkemizde, Halit Özkan'ın Burcî Memlûkleri devrine tekabül eden zaman dilimini incelediği *Memlûklerin Son Asrında Hadis* isimli eserinden sonra hadis ilminin Memlûkler dönemindeki tarihî seyrini kapsamlı şekilde ele alan ikinci kitaptır.

Son derece hareketli bir ilmî atmosferin hâkim olduğu, çok sayıda âlimin yaşadığı ve pek çok eserin yazıldığı Memlûk coğrafyasında hadis ilminin nasıl bir gelişim seyri takip ettiğini ortaya koymayı amaçlayan Emiroğlu, Bahrî Memlûkler dönemini sosyal tarih anlayışıyla inceleyerek hadis tarihinin bu safhasına dair çok yönlü ve somut bir tablo sunmaya çalışmıştır. O, hadis ilminin söz konusu devirde kaydettiği ilerlemeyi ve muhaddislerin faaliyetlerini tahlil ederken siyasî arka planı ve sosyal zemini de dikkate almıştır. Dolayısıyla kitap, hadis tarihini hangi asırda ne tür eserlerin telif edildiğine odaklanarak sunan mevcut çoğu çalışmanın aksine hadis alanındaki gelişmelerin devlet, dönem, coğrafya ve toplum ile olan irtibatını gözler önüne sermesi yönüyle hususiyet kazanmıştır. Böylece yazar gerek akademik hadis tarihi yazımına gerekse Memlûk entelektüel tarihi alanına mühim bir katkı sunmuştur. Giriş ve sonuç haricinde üç ana bölümden oluşan kitabın giriş kısmında araştırmanın konusu, metodu ve kaynaklarına dair bir çerçeve çizilmiştir. Birbiriyle insicamlı bölümlerin ardından, sonuç kısmında çalışmada elde edilen bulgular ışığında Bahrî Memlûkler döneminde hadis ilminin mahiyetine dair genel bir değerlendirme yapılmıştır. Ayrıca kitapta ekler ve dizin kısımlarına da yer verilerek okuyucuların eserden istifade imkânı arttırılmıştır.

Eserin “Memlûklerde Hadis Eğitim-Öğretimi” başlığını taşıyan birinci bölümünü iki kısma ayıran Emiroğlu, ilk kısımda Bahrî Memlûkler devrinde hadis eğitiminin verildiği mekânları ele almıştır. Memlûk coğrafyasının, önemli ilim merkezleri niteliğindeki birçok şehri kapsadığına ve bunların her birinde hadisle alakalı öğretim faaliyetlerinin yoğun şekilde sürdürüldüğüne dikkat çeken yazar, başta Dımaşk olmak üzere Kahire ve Halep gibi beldelerdeki hadis tahsilinin izini sürmüştür. Buna göre hadis eğitim öğretiminin gerçekleştirildiği mekânlar arasında mektepler, medreseler, dârülhadisler gibi kurumsal yapıların yanı sıra toplumun her kesimine hitap eden cami, mescit, hankah, ribat, zaviye, ev, bahçe, türbe ve kütüphaneye gibi yerler de bulunmaktadır. Söz konusu mekânların her birine tahsis ettiği alt başlıklar bünyesinde bunların İslam kültür tarihi ve Memlûk eğitim hayatı içerisindeki yerine de değinen yazar, bu mekânlarda düzenlenen hadis meclislerine, hadis dersi veren hocalara, okunan eserlere ve derslere katılan dinleyicilere dair misaller zikretmiştir. Özellikle sema kayıtları üzerinden sunulan örnekler, dönemin hadis meclislerini canlı biçimde resmetmesi bakımından ilgi çekicidir.

Birinci bölümün ikinci kısmında hadis eğitim öğretiminin ayrılmaz bir parçasını oluşturan tahammül ve eda yöntemlerine yoğunlaşan yazar, Bahrî Memlûkler devrindeki hadis eğitiminin keyfiyetini ortaya koymaya çalışmıştır. Bu kapsamda o, dönemin muhaddislerinin yaygın şekilde kullandığı hadis tahammül yolları, sema ve imla meclislerinin bu devirdeki durumu, hadis derslerine ait sema kayıtları ve icazet metinleri, hadis derslerinde okutulan eserler ve hadis tahsili için gerçekleştirilen rihleler gibi konulara temas etmiştir. Memlûk coğrafyasında sema, kıraat ve icazet yöntemlerinin sıkça kullanıldığı tespitinde bulunan yazar, hadis eğitim öğretiminin yapıldığı mekânlarda çok sayıda sema meclisi akdedildiğini ve dönemin meşhur muhaddislerinin bu meclislerde hoca veya talebe vasfıyla yer aldığını belirtmiştir. Yazarın, hadis meclislerine ait bazı sema ve icazet kayıtlarını inceleyerek kaynaklarda pek rastlanmayan türden ayrıntılara ulaşması ve bunları yorumlaması, devrin ilmî atmosferini ve hadis faaliyetlerinin mahiyetini daha yakından tanımayı sağlaması açısından oldukça kıymetlidir. Ayrıca kitabın “Ek-2” kısmında dönemin hadis meclislerine dair bazı sema kayıtlarının tablo halinde sunulması okuyucu için gayet faydalıdır. Yazarın, hadis derslerinde genellikle hangi eserlerin okutulduğuna dair tespitleri ise hadis öğreniminde takip edilen belirli bir müfredatın bulunmadığı bu dönemde muhaddislerin nasıl bir tedrisat sürecinden geçtiğini örnekleriyle ortaya koymaktadır. Ayrıca Memlûk muhaddislerinin rihleyi de ilim tahsilinin vazgeçilmez bir parçası olarak görmesinden hareketle yazar, muhaddislerin Şam, Mısır ve Hicaz merkezli seyahatlerine ilişkin pek çok anekdot üzerinden dönemin ilmî hareketliliğini yansıtmıştır.

Eserin “Hadis Hâfız Olan Meşhur Âlimler ve Hadis İlimi ile İlgili Eserler” başlıklı ikinci bölümü bünyesindeki ilk kısımda Bahrî Memlûkler devrinin meşhur hadis hafızları ele alınmıştır. Söz konusu dönemde tek bir çalışmada tanıtilamayacak kadar çok hadis hafızının yetişmiş olması, bu noktada bir sınırlandırma yapılmasını gerektirmiştir. Zira kitabın “Ek-1” kısmında verilen listede görüldüğü üzere dönemin hafız muhaddislerinin sayısı seksen dokuza ulaşmaktadır. Bu sebeple yazar birtakım kriterler belirleyerek, hadis alanında eser telif etmiş olup medrese ve dârülhadislerde görev alan hadis hafızları arasından eserleri bir sonraki asırda İbn Hacer tarafından okunan âlimleri seçmiştir. Söz konusu vasıfları taşıyan Münzirî, Reşîdüddin el-Attâr, Ebû Şâme el-Makdisî, Nevevî, İbn Teymiyye, Bedreddin İbn Cemâa, Birzâlî, yûsuf b. Abdurrahman el-Mizzî, Zehebî, Takyyüddin es-Sübki, Selâhaddin el-Alâî ve İbn Râfi’ çalışmanın bu kısmında hayat hikâyelerine yer verilen hadis ulemasıdır. Yazar her isme ayrı bir alt başlık tahsis ederek ilgili âlimin ailesi, tahsil süreci, hocaları, rihleleri, okuduğu eserler, icazetleri, yer aldığı sema kayıtları, mansıpları, öğrencileri, ilmî irtibatları, ulema ile kurduğu yakın ilişkiler, hadis sahasında temayüz eden yönleri ve yazdığı eserler gibi hususlara değinmiştir. Bu çerçevede verilen

ayrıntılı bilgiler, Bahrî Memlûkler coğrafyasında yetişmiş en meşhur muhaddisler üzerinden dönemi tanıma imkânı sunmaktadır.

Pek çok muhaddisin yaşadığı Bahrî Memlûkler dönemi, hadis alanında sayısız eserin telif edilmesiyle öne çıkmaktadır. Dolayısıyla kitabın ikinci bölümü bünyesindeki bir diğer kısım, hadislerle ilgili eserlere ayrılmıştır. Konunun başında yazar, Memlûk asrında fikrî açıdan bir durgunluk ve donukluğun bulunduğu ve kaleme alınan hadis müellefatının geçmiş çalışmalara dayanan şerh, haşiye ve ihtisar gibi türlerden ibaret olduğu minvalindeki eleştirilere değinerek bu eleştirileri yersiz bulunduğunu belirtmiştir. Yazara göre Memlûk muhaddisleri, hadis literatürü içerisindeki pek çok türün en güzel örneklerini ortaya koymuş, mevcut eserleri yeniden ele alarak daha kullanışlı ve anlaşılır hale getirmiş, geçmişe ait bazı eserlerin sonraki çağlara intikalini sağlamış ve bazı türlerin ilk örneklerini kaleme almışlardır. Bahrî Memlûkler devrine ait hadis eserlerini metin merkezli çalışmalar, rical merkezli kitaplar, hadis usulüne dair kitaplar ve diğer eserler olmak üzere dört ana gruba ayıran yazar, hadis literatürünü oluşturan başlıca türleri bu kategoriler altına yerleştirerek meşhur örneklerine değinmiştir. Her ne kadar burada dönemin muhaddislerince yazılan bütün eserlerin kaydedilmesi hedeflenmesinde de pek çok kaynağın incelenmesi neticesinde saptanan müellefatın bir dökümünün yapılması, bu zaman diliminde ne derece zengin bir hadis külliyyatının ortaya çıktığını göstermek bakımından oldukça değerlidir.

Çalışmanın üçüncü bölümünde, “Muhaddis Kimliği ile Öne Çıkan Ulemanın Toplumdaki İlmî, Siyasî ve Sosyal Konumu” başlığı altında muhaddislerin hayatlarını şekillendiren çok boyutlu ilişkiler irdelenmiştir. Bu bağlamda Bahrî Memlûkler devrinin muhaddisleri arasındaki dostluklar, fikir ayrılıkları ve mezhep farklılığından kaynaklanan çekişmeler, hadis âlimlerinin yöneticilerle olan irtibatı ve siyasî fonksiyonu, muhaddislerin toplumsal konumları, geçim kaynakları ve üstlendikleri resmî görevler gibi konular üzerinde durulmuştur. Yazar gerek klasik kaynakları gerekse modern çalışmaları inceleyerek pek çok âlimin hayatından kesitleri örnek olarak sunmuştur. Bu bağlamda sosyal tarih açısından önemli bilgiler veren yazar, Memlûk coğrafyasında yaşayan hadis ulemasının hayatının sadece ilimle iştigalden ibaret olmadığını; dolayısıyla onların sosyal çevrelerinden, aile ve arkadaşlık bağlarından, ümera ile olan ilişkilerinden ve içinde yaşadıkları çağın olaylarından bağımsız düşünülemediğini vurgulamıştır. Zira bu dönemin muhaddisleri toplumun farklı tabakalarına mensup olarak içtimaî hayatın ortasında yer almış, halkı yönlendirme gücünü elinde bulundurmuş, yöneticilerle yakınlık kurarak onları etkilemiş, resmî vazifeler üstlenmiş, bazen siyasî meselelere müdahil olmuş, yeri geldiğinde savaflara katılmış, farklı meslekler icra ederek geçimini sağlamış, kendi

aralarında sıkı dostluklar kurmuş, kimi zaman ise mezhep taassubu, kıskançlık ve mansıp mücadelesi gibi sebeplerle birbiriyle husumet yaşamış kimselerdir. Bu tür vakıalar üzerinden dönemin gerçekçi bir tablosunu ortaya koyma noktasında yazar oldukça başarılıdır. Ancak çok sayıda âlimin bir arada zikredildiği bu bölümde, meşhur olmayan bazı isimlerin herhangi bir niteleyici kullanılmaksızın ve vefat tarihi verilmeden anılması okuyucu açısından takibi zorlaştıran bir durumdur.

Zengin bir kaynakçadan istifade ile hazırlanan kitapta; kapsayıcılık, iç bütünlük, bölümler arasındaki uyum, dil ve üslup hususlarında gösterilen ihtimam dikkat çekmektedir. Çalışmanın hedefi doğrultusunda konuyu başarılı bir şekilde işleyen Emiroğlu, hadis ilmi açısından Bahrî Memlûkler dönemini bütün yönleriyle ortaya koymak suretiyle temel amacına ulaşmıştır. Bazı bilgilerin kitabın çeşitli yerlerinde tekrarlandığı göze çarpmaktaysa da bunu konunun tabiatından kaynaklanan bir durum olarak görmek mümkündür. Metinde rastlanan az sayıdaki yazım ve ifade hatası ise akıcılığı bozacak boyutta değildir. Benzer tarzda çalışmalar yapacak hadis araştırmacıları için emsal teşkil edecek niteliğe sahip olan eser, akademik hadis tarihi çalışmaları arasındaki yerini almıştır.